

Revue Pédagogique. (1908 január—május).

A vallásoktól különválasztott, laikus erkölcsstani oktatás kérdése élénken foglalkoztatja a francia pedagógusokat. Mindig más és más nézetek vetődnek felszínre s mindekkoráig nem sikerült megállapodásra jutni ennek az erkölcsstani oktatásnak mikéntjére nézve. A című írt folyóirat ezidei januári számának két első cikke is az erkölcsstani oktatásnak módszerével foglalkozik. André Lalande ugyanis *Précis raisonné de morale pratique* című könyvében katekizmus formájában dolgozta föl középiskolák számára a polgári erkölcsstani anyagát, s Louis Boisse azt vizsgálja ennek kapcsán, hogy tisztán pädagógiai szempontból tekintve, mennyiben válik be ez a katechetikus módszer a gyakorlatban. Legelőször azt rója föl igen súlyos hibájául, hogy nagyon hasonlóná teszi az erkölcsstani órákat más órákhoz, nagyon érezteti az iskolaszerűséget és gépiességet, pedig itt nem annyira a hideg értelmet kell keresni, mint inkább az erkölcsösségnek forró szeretetét. Második kifogása az, hogy ez a módszer tulságosan formalisztikus és elvont, kevés benne a kézzelfogható, konkrét elem s ennél fogva meghaladja egy 13 éves gyermek értelmi színvonalát. A harmadik hibája e módszernek az, hogy nem biztosítja eléggé a szabadságot, orthodoxiát rejt magában, szükségképen föltételezi az erkölcsi tanoknak dogmaszerűségét. André Lalande *Az erkölcsiség és az erkölcsstani formulák* címen válaszol a bírálatra és kifejti, hogy könyvét nem betanulásra írta, hanem vezérfonálnak, formulárénak, mely bármikor tudjon szabatos útbáigazítással szolgálni. — R. Périé méltatja Ernest Dupuy költeményeit, Maurice Donnay pedig elődjéről, Albert Jorelről, a jeles történettudósról és munkásságáról emlékezik meg akadémiai székfoglaló beszédében. — Mme P. Kergomard kisededőví főfelügyelő a közoktatásügyi miniszterhez intézett jelentésében föltárja a hatáskörébe tartozó kisededőví-intézetek bajait és hiányait, megrajzolja az eszményi kisededőví mintaképét és égetően szükségesnek jelzi a következő reformokat: Megfelelő, egészségi szempontból teljesen kifogástalan helyiségek létesítését; a családi gyermekszobákéhoz hasonló fölszerelést; kellően javadalmazott személyzetet, mely hivatása iránti szeretetből, nem pedig kényszerűségből választja ezt a teljes odaadást kívánó pályát s ki is van képezve nehéz feladatának teljesítésére; végül külön női felügyeletet és orvosi ellenőrzést. — Mlle Fanny Bignon az 1907-i jénai szüneti tanfolyamon szerzett benyomásait mondja el egy inkább tárcaszerű, mint tudományos beszámolóban. E szünidei kurzusoknak rendkívül változatos és gazdag programja nagyon sok hallgatót vonz a kis német tudományos gócpontba. A francia tanárnő fölemlíti, hogy a magyarok szép számmal voltak képviselve, ellenben a franciák csak négyen

voltak. Sajnálattal konstatálja, hogy ezt az intézményt honfitársai közül oly kevesen ismerik és még kevesebben látogatják. Viszont szükségesnek tartaná, hogy Franciaországban is szerveztessenek hasonló tanfolyamok idegenek számára. Az Alliance Française szokott ugyan rendezni szünidei kurzusokat, de ezeknek programja csupán a francia nyelvet, irodalmat és nemzeti történetet foglalja magában, ennél fogva csak korlátolt számú hallgatóság érdeklődésére tarthat számot, nem úgy, mint a jénai kurzus, mely több élő nyelvet, minden időszerű tudományos és filozófiai kérdést felölel programjába. A Külföldi Lapszemle rovatában olvasunk a Londonban újonnan létesített erdei iskoláról s az észak-amerikai Egyesült-Államok élőnyelvi oktatásának állapotáról. Az amerikai tanárok nincsenek megelégedve az elért eredménnyel. Azt állítják, hogy az amerikai tanuló modernnyelvi tanulmányok tekintetében két vagy három évvel elmarad európai társa mögött. G. H. Grandgent, a Harvard-egyetem professzora úgy vélekedik, hogy ha az idegen nyelveket csak azon végtelenül csekély számú tanulók kedvéért tanítjuk, akiknek mint utazóknak és turistáknak szükségük lesz e nyelvek beszélésére, vagy akiknek mint kereskedelmi levelezőknek írniok kell majd e nyelveken, akkor az idegen nyelvek tanításának nincsen helye a középiskolai tanulmányok programjában. A módszerre nézve azt ajánlja, hogy egyszerre csak egy nyelvet kezdjünk, azt alaposan tanítsuk és csak biztos alapra építsünk. Nagyon sokat kell olvasni. Az új olvasmányokat hosszú időn át az iskolában kell feldolgozni úgy, hogy a házi munka csak az iskolában tanult dolgoknak átismétlésére szorítkozzék. A tanult nyelvnek folytonos használatára, a kiejtés pontosságára nagy gondot kell fordítani, nemkülönben arra a sajátos hanghordozásra, mely az egyes nemzeteket oly élesen megkülönbözteti egymástól. — Hermann Schwarz hallei professzor a következő kísérleti pedagógiai eredményeket állapítja meg Stern és Lay vizsgálataira hivatkozva: A figyelem a felébredéskor elég gyöngye, aztán folytonosan növekszik és 10 órától 12-ig éri el a maximumát. 9—10 s 12—1 nem erősebb a figyelem, mint délután 2—4, míg 4—7 ismét fokozódik. Ami az évet illeti, a szellemi munkabírás március végén éri el a legnagyobb fokát, innen kezdve csökken egészen júliusig, amikor legcsekélyebb (sajnos, hogy csaknem mindenütt ekkor kezdődnek a vizsgálatok). Szeptemberben megint emelkedik és másik minimális fokára októberben száll alá, amikor ismét vizsgálatok vannak. A figyelem kimerülésével beálló szellemi elfáradásnak csupán a teljes pihenés, főleg pedig a mély, üdítő álom az orvosszerre.

A februári füzet élén Alfred Croiset *A haza eszméje* című lelkes honszeretettől áthatott szép fölolvasásában hazaszeretetre buz-

ditja hallgatóit és kimutatja a 'hervéisták' nemzetköziséget hirdető, hazaellenes tanainak tarthatatlanságát. Utána következik egy nagyon terjedelmes értekezés, mely a márciusi számban fejeződik be s olasz iskolaügyi kérdésekkel foglalkozik. Szerzője M. Roger, ki a milánói világkiállítás tanügyi csoportjának méltatásával vezeti be tanulmányát. Ennek a kiállításnak egyik élesen kidomborodó sajátága, hogy igen nagy fontosságot tulajdonított a pszicho-fiziológia pædagogiai alkalmazásának. Hogy milyen erős Olaszországban ez az áramlat, bizonyítja az, hogy az olasz tanítóknak egyik kongresszusa azt a kívánságát fejezte ki, hogy minden tanítóképzőben pszicho-fiziológiai laboratóriumot kellene berendezni. Sok idevágó műszert állított ki a Milánói Pædagogiai Intézet, melyben tanítják az anatómiát, a pædagogiai anthropológiát, pszichológiát és hygienét, az érzékek és szellemi működések nevelését, az orthophraeniát, a javító pædológiát és gyermekpathológiát. Sokat foglalkoznak Olaszországban az iskolai étkezőhelyiségek kérdésével, melyekben az ott nagy számmal található szegény gyermekek ingyen kapnak táplálékot. A kiállításon résztvevő s a nevelés érdekében alakult egyesületek közül a három legnevezetesebbnek céljait és eszközeit részletesen tárgyalja a cikkíró. Ez egyesületek névszerint a *Scuola e Famiglia*, a *Società Umanitaria*, mely valamennyi között leghíresebb, végül az *Unione Femminile Nazionale*. Az értekezésnek második fele az olasz népoktatásnak napirenden lévő kérdéseit fejtegeti. Ch. Clermont *Az élőnyelvi oktatás Angolországban* címen ismerteti Cloudesley Brerertonnak könyvalakban megjelent három előadását: *The teaching of modern languages* (London, Blackie et Sons). Tárgyának időszerűségénél s érdekességénél fogva, továbbá a belőle meríthető nagyszámú becses tanulásért legyen szabad ezt a cikket kissé behatóbban elemezni. Az élőnyelvi oktatás eredményét az angolok is nagyon közepesnek tartják s Brererton ennek két főokát a tanárok többségének hiányos képzettségében és a módszereknek laza sokféleségében látja. A franciát például gyakran olyan angolok tanítják, akik soha életükben nem voltak a La-Manche csatorna másik oldalán s az egyetemen bőséges filológiai ismereteket szereztek ugyan az ó-francia nyelvre vonatkozólag, de képtelenek egyetlen francia mondatot szabatosan kiejteni. Brererton azt kívánja, hogy az élőnyelvek tanárai angolok legyenek, mert csak az angol tudja megítélni, miféle speciális nehézségekkel kell az angol gyermeknek az idegen nyelv tanulásában megküzdenie. A nyelvtanároknak azonban tanulmányi ösztöndíjak adományozásával lehetővé kell tenni pályájuk kezdetén a külföldi tartózkodást, sőt időnként később is módot kell nekik nyújtani a külföldi fölkeresésére. Németországot kell utánozni, mely ebből a célból min-

den hét évben egyévi szabadságot ad tanárainak. A direkt módszer úgyis keményen próbára teszi a tanár egészségét, elannyira, hogy a direkt módszerrel tanító tanár négy életévvel kevesebbre számíthat, mint nem így tanító kollégája! Ezt a tényt a német biztosító társaságok már irányadónak is veszik. Módszer tekintetében teljes a fejlettség az angol iskolákban. Brererton mégis három csoportba osztja az angol nyelvtanárokat s e csoportokat a politikai életből vett kifejezésekkel jobbpártnak, balpártnak és centrumnak nevezi. Az első a 'régi gárda' tagjait foglalja magában, kik az élő nyelvet holt nyelvként kezelik. A második a reformereket jelzi, kiknek főelvük az utánoztatás, kik elvetik a fordítást s az idegen nyelven való gondolkodásra akarnak tanítani. Az irodalmi oktatást elhanyagolják egy kissé, de legalább az idegen országnak története és társadalmi viszonyai felől igyekeznek tájékoztatni tanítványaikat. Ez a két párt, épen mint a politikai pártok, elkeseredett ellensége egymásnak. Közbü állanak a félenek, a határozatlanok, akik nem akarnak lenni 'sem jobbpárti siketnéma tudósok, sem balpárti eleven fonográfok.' Ezek kompromisszumra akarnak lépni a két szélsőséges irány között s iparkodnak mindenikből kiválogatni a hasznavehető elemeket. Néha sikerül ez az egyeztetés, legtöbbször azonban korcszülött lesz az eredménye, mely a másik két módszernek csak hibáit egyesíti. A gyakorlatban alkalmazott módszereknek igazán szemléletes jellemzése után Brererton kifejti a maga módszerét, mellyel megteremti a nyelvtanítás terén a balközép pártot. Első alapelve, hogy az idegen nyelvet magáért tanítjuk, nem pedig az anyanyelvi tanulmányok előmozdítására. Nem jó egyszerre két nyúlra vadászni! Másfelől az anyanyelvnek kell minden nyelvi tanulmány alapjául szolgálnia, tehát az anyanyelvi oktatás úgy legyen berendezve, hogy a minden nyelvel közös jelenségek még az idegen nyelvi oktatás megkezdése előtt tudatosakká legyenek a tanulóban, akinek már bizonyos habitusokkal kell rendelkeznie, midőn hozzá fog az első idegen nyelv tanulásához. Ha ezt el akarjuk érni, akkor az anyanyelvi órákkal természetesen nem szabad fukarkodnunk. Brererton belátja, hogy anyanyelv, élő nyelv és holt nyelv egyszerre túlságos teher a középiskolába lépő gyermeknek, s a németországi reformiskolák mintájára a latin nyelvnek hátrahagyásával a nyelvtanításnak következő berendezését javasolja: Az elemi osztályokban és folytatólag a középiskolában tanítsuk az anyanyelvet. A középiskolának első három évében heti 6 órája lesz a francia nyelvnek. A negyedik évben a franciának heti óraszámára lesz áll háromra és föllép a latin kezdetben heti 10 órával, még később a görög heti 8 órával. A két holt nyelv helyett szerepelhet másik élő nyelv is. Ezt a rendszert már ki is próbálták Angliá-

nak néhány iskolájában s az eredmény mindenütt kitünő. Az ismer-tető francia tanár Franciaországban is nagyon kívánatosnak jelez hasonló reformot. Brererton módszere egészben véve megegyezik a Franciaországban 1902 óta hivatalosan elfogadott direkt módszerrel, csak egy pontban tér el tőle: nagyobb tért juttat az anyanyelv hasz-nálatának és ellenzi a fordításnak mellőzését.

Erre az indítja, hogy takarékoskodni óhajt az idővel. Azt véli ugyanis, hogy a fordítató tanár végtelenül nagyobb szókinccset sa-játíthat el a tanulóval, mint aki az illető idegen nyelven való, köz-vetetlen magyarázatot használja. Ebben a kérdésben Clermont nem ért vele egyet. Azt hozza föl, hogy az ellentétes és azonos jelentésű szókkal, a származékokkal való folytonos játék, továbbá a színóní-máknak pontos megkülönböztetése által a direkt módszerű tanár nem egy, hanem 4—5, sőt több szót tanít meg egyszerre. S az így megtanult szavak maradandóbb természetűek a fordított szóknál, melyek észrevétlenül elillanok az emlékezetből s melyeknek sokszor elő kell fordulniok, míg végre megrögződnek. Érdekes számítást is közöl a szókinccs bőségére nézve. Négy éven át — úgymond — a heti órák száma öt; ez évenként 200 óra. Legszűkebben számítva öt új szót megtaníthatunk minden órában, s így az első ciklusnak négy éve alatt négyezerre rúg a megtanult szóknak száma. Ez elég bőséges szókinccs, mellyel lehet beszélni, írni és sokfélét olvasni is. S ezek csak a jól megemésztett szók, futólagosan bizonyára még-egyszer annyit meg fog ismerni a gyermek. Clermont nem barátja a fordításnak. Szerinte ez nem tanulóknak való munka, hanem mű-vészet, melyre csak olyan vállalkozzék, ki teljesen ura mind a két nyelvnek. — Maître a kelet-ázsiai annamita oktatást ismerteti, Maurice Pellisson pedig Eugène Le Roy regényeivel foglalkozik. — A Külföldi Lapszemlében rövid híradások vannak a német tanulók öngyilkosságáról (*The Practical Teacher*, január), a tanulóknak nem-zetközi levelezéséről (a *Die neueren Sprachen* 1907. októberi száma nyomán) s az első németországi francia tanuló-telepről (*Reclam's Universum*, 1907. november 14.), mely 25 francia tanulóval állott, kik német nyelvi ismereteiknek fejlesztése végett 1907. július 14-től szeptember 15-ig Düsseldorfban töltötték a vakációt.

A márciusi füzethen A. Gilles méltatja röviden René Leblanc-nak a polgári iskolák (*écoles primaires supérieures*) reformjáról szóló könyvét. Ezek az iskolák az általános műveltség alapvetése után ipari szakoktatásban részesítik növendékeiket. — Lucien Poincaré Abel Reynek *La théorie de la physique chez les physiciens contem-porains* című könyvéből ösztönzést merítve a tudomány csődjét hir-detők ellen fordul a fizikai értékéről írott cikkében és igyekszik az

emberi tudásba vetett hitünket megerősíteni. — A. Croiset, a párizsi bölcsészeti karnak dékánja, fölolvastatott az élő nyelvek tanárainak közgyűlésén *A modern nyelvek és az irodalom* címmel. Ővint a modernnyelvi frásbéli dolgozatok túlzásaitól, helyteleníti a korai szabaddolgozatokat (elbeszéléseket, értekezéseket), melyek arra kényszerítik a tanulókat, hogy szabatosan kifejezze nem létező gondolatait. Ajánlja ezek helyett az előre megadott vázlatoknak kifejtését, a fordításokat, leveleket és beszédeket. A tanterv követelményének: az idegen nép megismerésének elérésére azonban nem elegendő a nyelvnek a megértése, ismerni kell az illető népnek történetét, erkölceit, szokásait, intézményeit, műveltségét, szóval egész lelkét. Ezt a célt pedig legjobban meg lehet közelíteni az irodalmi műveknek beható elemzése által, sokkal jobban, mint összefoglaló művelődés-történeti előadások segítségével. Az irodalom továbbá a néplélek megismertetésén kívül esztetikai és erkölcsi képzést is nyújt. — Georges Renard a munka történetéről értekezik, ezt pedig követi Ernest Dupuynek Michel Jonffretről mondott emlékbeszéde. — A Külföldi Lapszemle rovata ismerteti a *The Pedagogical Seminary* 1907. december füzete nyomán Stephen S. Clovin egyetemi tanárnak a humor s az ennek nyomában járó vidám derű nevelő értékéről szóló tanulmányát,

Az erkölcsi oktatásnak sokat vitatott és nehezen megoldható problémáját uralja csaknem egészen az áprilisi füzet. Boisse-nak és Lalande-nak a januári számban megjelent idevágó cikkei számos hozzászólásra adtak alkalmat, melyekét a szerkesztőség ebben a füzetben összegyűjtve ad közre. A laikus erkölcsstani oktatás új tárgy a francia állami iskolákban, jóllehet már régóta szerepel a filozófiai osztály tantermében, de csak mint a főbb erkölcsstani rendszereknek történeti ismertetése. Az erkölcsstani oktatás azelőtt a papokra volt bízva s a vallási oktatás keretében ment végbe. Az új rendszer életbe léptetése alkalmával a világi tanítókat és tanárokat készületlenül találta az erkölcsstan tanítása. Nincsen nekik semmiféle hagyományuk, melyre támaszkodhatnának, nem tudják beleélni magukat új szerepükbe s azon kell fáradozniok, hogy megteremtsék az erkölcsstani oktatásnak pedagógiáját. Ebben a füzetben öt értekező iparkodik hozzájárulni az eszmék tisztázásához. Gabriel Compayré, az ismert nevű pedagógiai író, *L'éducation intellectuelle et morale* című, nemrég megjelent könyvének befejező részletét közli, melyben többi között nagyon panaszkodik a közerkölcsök hanyatlásáról. O egyébként nem ellensége az erkölcsi tételek formulázásának, ami körül a tollharc forog. Boisse és Lalande folytatják vitájukat s mind-egyik fanntartja és védi a januári számban kifejtett véleményét.

Hozzászól a kérdéshez Cloudesley Breerton is, kinek cikkét a *Journal of Education* 1908. februári számából fordíttatja le a folyóirat. Az angol pedagógus azt véli, hogy a francia nevelési rendszer nagymértékben apellál a gyermeki belátásra, észre, a *raisonna*, ellenében az angol neveléssel, mely a gyermeknek inkább az akaratához fordul. Mindazonáltal arra a következtetésre jut, hogy az erényt nemcsak szuggerálni kell, hanem tanítani is. A szerkesztőség A. Darlu észrevételeivel rekeszti be a kissé hosszúra nyúlt, de igen tanulságos és tartalmas eszmecezerét. — Egy értekezés tárgyalja a belgiumi, svájci és japán tankötelezettséget, Paul Hazard pedig Gabriele d'Annunzionak *La Nave* című új tragédiáját bírálja meg.

Dr. H. Surmont orvos a májusi füzetet bevezető közleményében azt tanácsolja az elemi iskolai tanítóknak, hogy az általában divó osztályzatírás helyett kíséreljék meg a heti érdemjegyek középértékének rajzban való ábrázolását. Ő maga kipróbálta ezt a módszert 92 iskolának 1374 tanulóján és azt tapasztalta, hogy a grafikus módszer összehasonlíthatatlanul fölötte áll a szokásos osztályzatírásnak. Részletes útmutatással szolgál e grafikus tábláknak készítése módjára nézve, melyeket a tanító és tanítvány egyszerre rajzolhat minden hétnak a végén. Minden tanulóról két grafikus görbe készítenő ugyanazon lapon, egyik a szóbeli, másik az írásbeli előmenetelt fogja ábrázolni. A cikkíró felsorolja, miféle előnyökkel jár a grafikus módszer a tanálóra, tanítókra, szülőkre, orvosokra s az iskolai adminisztrációra nézve. A rajzban való ábrázolás hívebben föltűnteti a tanuló által produkált eredmények változásait, könnyebben áttekinthető, világosabb, szabatosabb és jobban lehet belőle következtetni. Mindazonáltal e grafikus táblák nem mentik fel a tanítót tanítványának megfigyelésétől, tanulmányozásától s azoknak az okoknak elemzésétől, melyek a tanuló munkája eredményének változásait előidézték. A grafikus görbe csak a változásokat jelzi, semmi egyebet. Ezt még magyarázni kell, ami igen kényes munka, mert nagy körültekintést kíván. Érdekesen fejtegeti a szerző, hogy a grafikus módszer a tanulókat saját magukkal való versenyre sarkalja. A franciáknak külföldön sokat emlegetett hiúságát nagyban táplálja — úgymond — az érdemjegyek rendszere, a rang szerinti ültetés s a mindenféle iskolai versenyvizsgálatok (*concours*). Szüntessük meg ezeket, s ha jutalmat akarunk valakinek adni, ne annak a tanulóknak adjuk, kinek legmagasabb az osztályzata, hanem akinek grafikus görbéje legszabályosabban emelkedik. Az értekezéshez tízennégy grafikus ábra van mellékelve. A Gasquet Svájc, Németország, Ausztria s az Egyesült-Államok ipari szakoktatásának ismertetése után szorgalmazza a francia ipari szakoktatás reformját. — Nagyon talpra-

esett Paul Hazardnak rövid cikke, mely két más francia tanárnak ahhoz az eszméjéhez kapcsolódik, hogy a tanulók között szétszotott művészi képekről kell írni francia szabaddolgozatokat. Hazard szerint az alapelv, hogy szoktassuk hozzá a tanulókat a valóság megfigyeléséhez, a valóságból való kiinduláshoz, helyes, de a belőle vont következtetés nem logikus. Kép után írni annyi, mint közvetítő után írni, mely a művész egyénisége szerint maga is többé-kevésbé meghamisítása a valóságnak. Ha igazán reális tárgyakat keresünk, nincsen szükségünk ilyen közvetítőre, csak körül kell néznünk magunk körül. A tanulónak és társainak külső leírása és belső jellemzése, az óráközi játék az udvarban, az iskolába menet és hazamenet, egy vasárnapi séta az erdőben vagy a folyó mentén, utcai események, melynek a tanulók tanúi voltak: ezek a dolgozati tárgyaknak kínálkozó eleven valóságok. Természetesen képeket is föl lehet használni erre a célra, de csak módjával. Ma az az áramlat kezd erőre kapni, hogy a tanulókat tudásuk és ítélőképességük, értelmük szerint bíráljuk meg, ne pedig képzeletük és ügyességük szerint. Ezért szorította ki az írásbeli tételek sorában a hajdani szónoki beszédet a levél, a levelet az értekezés (*pensée*), mely után az irodalmi műveknek feldolgozása (*explications de textes*) fog következni. — Vannak még ebben a füzetben cikkek a svéd leányközépiskolai tanároknak Upsalában tartott kilencedik nagygyűléséről, a braziliai közoktatás állapotáról s az angol tanítóképzés reformjáról.

Dr. Nagy József.

*

Zeitschrift für das Realschulwesen. (6., 7., 8-ik szám.)

A 6-ik számban Glauser Károly bécsi tanár írt érdekes cikket a modern nyelv tanításának módszeréről: «*Welche Vorteile können aus einer historisch-kritischen Darstellung der Methodik des Sprachunterrichtes für Lehrer der neueren Sprachen erwachsen?*» címmel.

A modern nyelvek sikeres tanítása elsősorban a helyes módszertől függ. Hogy a tanárok, tanítók ezt megismerjék, szükségesnek véli a nyelvtanítás módszerének történeti kialakulását, eredményeit a multban és jelenben szemügyre venni. Mielőtt áttér javaslataira, előbb ismerteti röviden azokat a munkákat, melyeket a módszer történetének megállapításánál alapul lehet venni. Először említi Stengel-Greifswald művét (Oppeln, 1890.), melyben fel vannak sorolva a XIV. századtól a XVIII. végéig megjelent francia grammatikák. Azután hivatkozik Delbrück és Wundt idevágó munkáira. Különösen kiemeli Kaerting Gusztáv: «*Encyklopädie und Methodologie der romanischen Philologie*» című Heilbronnban 1884-ben megjelent művét. Az utolsó